

**1982 BİRLEŞMİŞ MİLLETLER DENİZ HUKUKU
SÖZLEŞMESİ KAPSAMINDA “BARIŞÇIL AMAÇLAR”
TERİMİNİN ANLAMI**

*The Meaning of the “Peaceful Purposes” Term in the United Nations
Convention on the Law of the Sea*

Fevzi TOPSOY*

ÖZET

Uluslararası hukukta, ilk olarak, 1959 tarihli Antarktika Antlaşması’na derç edilen “barışçıl amaçlar” terimi, sonraki tarihli pek çok uluslararası hukuk metninde klişe bir ifade olarak kullanılmaya başlanmıştır. Deniz hukuku alanında en kapsamlı uluslararası sözleşme olan 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS)’nde de “barışçıl amaçlar” terimi sıklıkla kullanılmıştır. Sözleşmenin hazırlık sürecinde terimin anlamının belirlenmesine yönelik bir takım girişimler olmasına rağmen terimin açık bir tanımı yapılmamış ve muğlâk bir ifade olarak kalmıştır. Doktrinde terimin anlamına yönelik yapılan tanımların ise hukukî olmaktan ziyade devletlerin askerî ve ekonomik çıkarlarını yansıttığı görülmektedir. Bununla birlikte yapılacak genel kabul gören hukukî bir tanımın, muhtemel çatışmaları azaltacağı ve dünya barışına önemli katkı sağlayacağı aşikârdır. Bu itibarla çalışmanın amacını, BMDHS’nin sekiz maddesinde kullanılan “barışçıl amaçlar” teriminin anlamının sorgulanarak, sözleşmenin hedef ve ruhuna uygun şekilde içeriğinin doldurulması oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: BMDHS, barışçıl amaçlar, askerî faaliyetler, insanlığın ortak mirası, deniz alanları

* Yrd. Doç. Dr., Zirve Üniversitesi Hukuk Fakültesi (ftopsoy@gmail.com).

ABSTRACT

The “peaceful purposes” term, inserted first of all in the Antarctica Treaty in the international law, is used in the next many international agreement as a cliché phrase. It is often used in the United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS) that is the most comprehensive international convention in the field of law of sea. Despite a number of initiatives for the determination of the meaning of the term in the preparation process of the UNCLOS, it is not defined and remains as a vague expression. However, that a generally accepted legal definition will reduce potential conflict and provide a significant contribution to world peace is obvious. Therefore, the aim of this study is examined the meaning of the “peaceful purposes” term that is used in the eight articles of the UNCLOS and its content is determined as appropriate the aim and sense of the UNCLOS.

Keywords: UNCLOS, peaceful purposes, military activities, common heritage of mankind, maritime areas

GİRİŞ

10 Aralık 1982 tarihinde Venezüella'nın başkenti Caracas'ta imzalanan ve 16 Kasım 1994 tarihinde yürürlüğe giren 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (*United Nations Convention on the Law of the Sea – BMDHS*), deniz hukuku kurallarının kodifikasyonu bağlamında, günümüzün en önemli uluslararası hukukî düzenlemesidir. Sözleşmede; karasuları, kıt'a sahanlığı veya açık denizlerin serbestliği gibi uluslararası örf ve âdet hukuku kuralı niteliği kazanan deniz hukuku kurallarının yanı sıra uluslararası seyrüsefer için kullanılan boğazlar (*straits uses of the international navigation*), münhasır ekonomik bölge (*exclusive economic zone*), Bölge (*The Area*) gibi pek çok yeni deniz hukuku müessesesi ilk kez kodifiye edilmiştir. BMDHS'nin, taraf devletler açısından öncelikle uygulanması (BMDHS m. 311) yanında örf adet hukuku kuralı haline gelen pek çok hükmünün Türkiye gibi taraf olmayan devletler açısından bağlayıcı olması¹,

¹ Bilindiği gibi Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 34. maddesi gereği antlaşmalar, kural olarak, taraf olmayan devletler açısından herhangi hak ve yükümlülük getirmemekle birlikte Sözleşmenin 38. maddesi uyarınca, BMDHS'nin uluslararası örf ve âdet hukuku

Sözleşme hükümlerinin doğru yorumlanmasını ve özellikle açık şekilde tanımlanmayan terimlere aynı anlamların yüklenilmesini daha da önemli kılmaktadır.

BMDHS'nin sekiz maddesinde² kullanılan “barışçıl amaçlar (*peaceful purposes*)” terimi bu ifadelerden birisidir. BMDHS'nin hazırlık sürecinde barışçıl amaçlar teriminin anlamının belirlenmesine yönelik bir takım girişimlere rağmen terimin açık bir tanımı yapılamamış sadece “denizlerin barışçıl kullanımı (*peaceful uses of the seas*)” başlıklı 301. maddesinde taraf devletlerin, haklarını kullanırken veya yükümlülüklerini yerine getirirken, herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı, Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşması'nda belirtilen ilkeler ile bağdaşmayacak şekilde tehdit veya kuvvet kullanmaktan kaçınacakları hükme bağlanmıştır.

“Barışçıl amaçlar” terimi ile denizlerin askerî amaçlar için kullanımı arasında doğrudan bir bağlantı bulunması³, özellikle BMDHS'nin hazırlık sürecinde, terimin üç farklı şekilde yorumlanmasına neden olmuştur. Genel olarak gelişmekte olan kıyı devletleri terimi bütün askerî faaliyetlerin yasaklanması anlamında yorumlarken, eski Doğu Bloğu devletleri sadece saldırgan askerî faaliyetlerin yasaklanması anlamında olduğunu ileri sürmüşlerdir⁴. Üçüncü bir devlet grubu, özellikle ABD ise terime, BM Antlaşması ve diğer uluslararası hukuk kurallarıyla uyumlu bütün askerî faaliyetlere izin verildiği yönünde bir anlam yüklemeye çalışmışlardır⁵.

BMDHS'de askerî faaliyetleri veya denizlerin askerî amaçlarla kullanımını açık şekilde yasaklayan bir hüküm bulunmamaktadır. Tersine

kuralı niteliği kazanan pek çok hükmü taraf olmayan devletler açısından da bağlayıcı bulunmaktadır.

² Bkz. BMDHS m. 88, 141, 143(1), 147(2)(d), 155(2), 240(a), 242(1) ve 246(3). Ayrıca BMDHS'nin giriş kısmının dördüncü paragrafında ve 301. maddesinde “denizlerin barışçıl kullanımı (*peaceful uses of the seas*)” ifadesi kullanılmaktadır.

³ Başlar, Kemal. (1998). *The Concept of the Common Heritage of Mankind in International Law*. The Hague/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers, s. 115 (*Common Heritage*). Yazar, barışçıl amaçlar terimine yönelik öncelikli kaygının, “askerî amaçlar için okyanus yatağının kullanımı diğer bir deyişle askerî tesislerin inşasını tehlikeye düşeceği” korkusu olduğunu belirtmektedir.

⁴ Tsarev, V. F. (1988). *Peaceful Uses of the Seas. Marine Policy*, 12(2), s. 154.

⁵ Oxman, Bernard H. (1984). *The Regime of Warships under the United Nations Convention on the Law of the Sea. AJIL*, 24, s. 829.

BMDHS'nin 87(a) maddesinde sayılan ulaşım (seyrüsefer) ve uçuş serbestilerinin bir takım askerî faaliyetlerin yürütülmesine açık şekilde izin verdiği kabul edilmektedir⁶. Bununla birlikte ne tür askerî faaliyetlere izin verildiği veya hangi tür askerî faaliyetin yasak kapsamında bulunduğu sözleşmenin gri alanının oluşturmaktadır. Bu anlamda barışçıl amaçlar teriminin açık ve doğru şekilde tanımlanması, deniz ve çevre güvenliği kadar bölgesel ve küresel barışın tesisinde de anahtar rol oynamaktadır.

Bu kapsamda, çalışmanın amacını, BMDHS'nin çeşitli hükümlerinde kullanılan barışçıl amaçlar teriminin anlamının sorgulanarak sözleşmenin hedef ve ruhuna uygun şekilde içeriğinin doldurulması oluşturmaktadır. Bu itibarla, terimin yorumlanmasına yol gösterici olması amacıyla, öncelikle diğer uluslararası metinlerde kullanılan barışçıl amaçlar terimleri incelenmiştir. Ardından terimin BMDHS'ye derç edilmesine ilişkin tarihsel süreç ayrıntılı olarak izah edilerek, tarafların terime özel bir anlam verip vermedikleri sorgulanmıştır. Son olarak BMDH'de kullanılan her bir barışçıl amaçlar teriminin, ilgili deniz hukuku müessesesi başlığı altında, Sözleşmenin bütünüyle birlikte analizi yapılmıştır.

I. ULUSLARARASI METİNLERDE “BARIŞÇIL AMAÇLAR” TERİMİ

BMDHS'den önce barışçıl amaçlar teriminin kullanıldığı uluslararası nitelikli pek çok metin bulunmaktadır. Bu metinlerdeki barışçıl amaçlar teriminin analizi ve yüklenen anlamların tespiti, BMDHS'deki barışçıl amaçlar teriminin analizine yol gösterici olacaktır.

A) ANTARKTİKA ANTLAŞMASI

Antarktika Antlaşmalar Sistemi'nin⁷ önemli bir parçası olan Antarktika Antlaşması (*Antarctica Treaty*)'nin⁸ I(1) maddesinin birinci cümlesinde,

⁶ Genel olarak doktrindeki görüşler için bkz. Subedi, Surya P. (1996). *Land and Maritime Zones of Peace in International Law*. Oxford: Clarendon Press, s. 54; Xiaofeng, Ren / Xizhong, Colonel C. (2004). Military and Intelligence Gathering Activities in the Exclusive Economic Zone: Consensus and Disagreement II. *Marine Policy*, 29(2), s. 141.

⁷ Antarktika Antlaşmalar Sistemi, Antarktika ve kaynaklarının hukukî statüsünü belirleyen farklı tarihlerde imzalanan bağımsız antlaşmalardan oluşmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Başlar, Kemal. (2003). Antarktika Antlaşmalar Sistemi (1961-2001): 40 Yılın Ardından Antarktika'nın Hukukî Rejimi. *AÜHFD*, 52(2), s. 78-99.

⁸ Arjantin, Avustralya, Belçika, Şili, Fransa, Japonya, Yeni Zelanda, Norveç, Güney Afrika Birliği, SSCB, İngiltere, Kuzey İrlanda ve ABD tarafından 1 Ekim 1959 yılında imzalanmış ve 23 Haziran 1961 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Antlaşmanın resmî metni için bkz. Conference of Antarctica, 01 Nisan 2011 tarihinde http://www.ats.aq/documents/ats/treaty_

Antarktika'nın sadece barışçıl amaçlar için kullanılacağı düzenlenmektedir. Ayrıca Antlaşmanın giriş kısmında, Antarktika'nın barışçıl amaçlar için kullanımının bütün insanlığın faydasına olduğu vurgulanmaktadır.

Antlaşma'da, barışçıl amaçlar ifadesinin açık bir tanımı yapılmamakla birlikte genel olarak doktrinde ifadenin, bütün askerî faaliyetlere kısıtlama getirdiği şeklinde yorumlandığı bildirilmektedir⁹. Gerçekten de Antlaşma'nın I(2) maddesinde bilimsel araştırma veya diğer barışçıl amaçlar (*any other peaceful purposes*) için askerî araç ya da personelin kullanılmasının engellenmediği düzenlenmesine rağmen, I(1) maddesinin ikinci cümlesinde her türlü silah testi, askerî manevralar veya askerî üs kurulumu açık şekilde yasaklanmaktadır¹⁰. Ayrıca Antlaşmanın giriş kısmında “Antarktika'nın ... uluslararası çatışma alanı veya konusu” olmayacağı açık şekilde vurgulanırken, IV. maddesinde Antarktika'ya yönelik her türlü egemenlik iddiaları geçersiz sayılmaktadır.

Antlaşma bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Antarktika'nın tam ve kesin olarak askersizleştirilmesinin amaçlandığı ve barışçıl amaçlar ifadesinin “askerî olmayan (*non-military*)” anlamında kullanıldığı¹¹ sonucuna ulaşılmaktadır. Zira Antlaşma, 1959 yılından önce sıklıkla yaşanan düşmanca hareketleri sona erdirirken, askerî personelin bilimsel veya diğer barışçıl amaçlar için kullanılması ülkeler arasında barışçıl işbirliği kurulmasını hızlandırmıştır¹².

original.pdf adresinden erişildi. Türkiye, Antarktika Antlaşması'na 1985 yılında taraf olmuştur. Bkz. RG. 18 Eylül 1985, Sayı 22408.

⁹ Boczek, Boreslav A. (1989). Peaceful Purposes Provisions of the United Nations Convention on the Law of the Sea. *ODIL*, 20, s. 361 (Peaceful Purposes); Boczek, Boreslav A. (1989). The Peaceful Purposes Reservation of the UN Convention on the Law of the Sea. *Ocean Yearbook*, 8, s. 331 (Peaceful Purposes Reservation).

¹⁰ Bununla birlikte günümüzde Antarktika'nın geniş bir bölümünde çeşitli devletlerin silahlı kuvvetlerine bağlı askerî birliklerin faaliyet gösterdiği ve bölgenin bazı bölümlerinin askerî personellerce korunduğu bildirilmektedir. Fox, Hazel. (1989). The Relevance of Antarctica to the Lawyer. [Triggs, Gillian D. (ed.). *The Antarctic Treaty Regime*. Cambridge: Cambridge University Press], s. 80.

¹¹ Meray, Seha L. (1964). *Uzay ve Milletlerarası Hukuk*. Ankara: AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s. 190; Su, Jinyuan. (2010). The “Peaceful Purposes” Principle in Antarctica and the Stability of Its Peaceful Status. *Australia and New Zealand Maritime Law Journal*, 24, s. 153.

¹² Fox, s. 81. Bununla birlikte yazar, bilimsel amaçlar için Antarktika'da bulunan askerî personelin, Falkland Savaşı'nda olduğu gibi savaş ya da savaş tehlikesi durumunda askerî amaçlar için kullanılabilmesine işaret etmektedir.

B) UZAY ANTLAŞMASI

“Ay ve Gök Cisimleri Dâhil Uzayın Keşfi ve Kullanımı için Devletlerin Faaliyetlerini Düzenleyen İlkeler Antlaşması (*Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, Including the Moon and Other Celestial Bodies - Uzay Antlaşması*)”, BM Genel Kurulu’nun XXI. döneminde (1966) kabul edilmiştir¹³. Antlaşma ile uzayda, açık deniz rejimine benzer şekilde, devletlerin kullanım özgürlüğü ve eşitlik ilkesi temelinde “ortaklaşa kullanım rejimi” oluşturulmuştur¹⁴. Ayrıca yeryüzünün aksine insanlığın ortak malı olarak kabul edilen¹⁵ ay ve diğer gök cisimleri dâhil uzay; egemenlik iddiası, kullanma, işgal ya da diğer yollarla ulusal egemenlik konusu dışında bırakılmıştır (Uzay Antlaşması m. II).

Uzay Antlaşmasının IV(2) maddesinde, ay ve diğer gök cisimlerinin münhasıran barışçıl amaçlar için kullanılacağı belirtilirken, gök cisimlerinde askerî tesis ve teçhizatın inşası veya montesi ile her türlü silah testi ve askerî manevralar açık şekilde yasaklanmaktadır. Bununla birlikte Antarktika Antlaşması’nda benzer şekilde bilimsel araştırmalar ve diğer barışçıl amaçlar için askerî personelin kullanılmasının yasak olmadığı, ay ve diğer gök cisimlerinin barışçıl keşfi için gerekli her türlü tesis veya teçhizatın kullanımının yasaklanmadığı vurgulanmaktadır.

Uzay Antlaşması’ndaki barışçıl amaçlar teriminin, gerek doktrin gerek uygulamada oldukça fazla tartışıldığı görülmektedir¹⁶. Meray tarafından ayrıntılı şekilde incelendiği gibi terim; genel olarak batılı ve özellikle ABD tarafından “saldırgan olmayan (*non-aggressive*)” anlamında, eski Doğu Bloğu ve özellikle SSCB tarafından ise “askerî olmayan (*non-military*)”

¹³ Antlaşmanın Türkçe metin için bkz. RG. 01 Haziran 1968, Sayı 12913; İngilizce metin için bkz. Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, Including the Moon and Other Celestial Bodies. 01 Nisan 2011 tarihinde <http://www.oosa.unvienna.org/oosa/SpaceLaw/outerspt.html> adresinden erişildi.

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Meray, Seha L. (1967). Uzayda Devletlerin Çalışmalarını Yönetecek İlkelerle İlişkin Andlaşma. *AÜSBFD*, 22(1), s. 33.

¹⁵ Pazarıcı, Hüseyin. (2010). *Uluslararası Hukuk* (9. bs.). Ankara: Turhan Yayınevi, s. 302.

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Wolter, Detlev. (1985). The Peaceful Purpose Standard of the Common Heritage of Mankind Principle in Outer Space Law. *ASILS International Law Journal*, 9, s. 117; Christol, Cal Q. (1984). The Common Interest in the Exploration, Use and Exploitation of Outer Space for Peaceful Purposes: The Soviet-American Dilemma. *Akron Law Review*, 18(2), s. 193.

anlamında yorumlanmıştır¹⁷. Dönemin uzaydan yararlanma amaç ve çıkarlarını yansıtan bu yorumların, hukukî olmaktan ziyade tamamen siyasî nitelikli olduğu değerlendirilmektedir¹⁸.

Günümüzde de benzer argümanların ileri sürülmeye devam ettiği görülmektedir. Örneğin Uzay Antlaşması'ndaki barışçıl amaçlar teriminin belirlenmesine ihtiyaç kalmadığını vurgulayan Dekanozov, terimin, Antlaşmada “askerî olmayan veya sivil amaçlar (*non-military or civilian purposes*)” anlamında kullanıldığını belirtmektedir¹⁹. Benzer şekilde Tsarev de Antlaşmada, barışçıl amaçlar için askerî personel veya teçhizatın kullanımının, askerî nitelikli bir görevin yürütülmesi anlamına gelmediğinin kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir²⁰. Antarktika Antlaşması'ndaki barışçıl amaçlar teriminin Antarktika'nın tamamen askersizleştirilmesi anlamında olduğunu düşünmesine rağmen Boczek ise Uzay Antlaşması'ndaki barışçıl amaçlar teriminin, “askerî nitelikli her türlü önlemi (*any measures of a military nature*)” değil sadece Antlaşmada sayılan askerî faaliyetleri yasakladığını savunmaktadır²¹.

Konu hakkında daha fazla ayrıntıya girilmemekle birlikte, Antarktika Antlaşması'nın I(1) maddesi ile Uzay Antlaşması'nın IV(2) maddesinin metni genel olarak aynı ifadeleri taşımaktadır. Farklı olarak Uzay Antlaşması'nda “askerî nitelikli her türlü önlemler (*any measures of a military nature*)” ifadesine yer verilmemiştir. Bu ifade yokluğunun, Uzay Antlaşması'nda sayılmayan diğer askerî faaliyetlere izin verildiği şeklinde

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Meray, *Uzay ve Milletlerarası Hukuk*, s. 189 vd.; Ayrıca bkz. Morgan, Richard A. (1994). Military Use of Commercial Communication Satellites: A New Look at the Outer Space Treaty and “Peaceful Purposes. *Journal of Air Law and Commerce*, 60(1), s. 303.

¹⁸ Zira Meray, “uzayda herkesten çok ilgili büyük Devletlerin, Uzayın askerî kullanımını konusundaki resmî görüşleri(nin), diğer politik ve askerî mesellerle karışık olarak, bir birine bu kadar yakın ol(masının), Uzayın “barışçı” kullanımı terimini sırf hukuk bakımından” yorumlanmasını imkânsız kıldığını belirtmektedir. Meray, *Uzay ve Milletlerarası Hukuk*, s. 200.

¹⁹ Dekanozov, R. V. (1988). The Principle of Peaceful Use in the Law of the Sea and Space Law. *Marine Policy*, 12(3), s. 272.

²⁰ Tsarev, s. 155.

²¹ Boczek, Peaceful Purposes, s. 362. Yazar, Uzay Antlaşması'nın sadece askerî tesis ve teçhizatın inşası veya montesi ile her türlü silah testi ve askerî manevraları yasakladığını, askerî keşif uydularının kapsam dışında kaldığını ileri sürmektedir. Aynı yönde bkz. Morgan, s. 303.

yorumlanması için tek başına yeterli olduğu kabul edilmemekle birlikte, Uzay Antlaşması'nın IV. maddesinin son cümlesinde "ay ve diğer gök cisimlerinin barışçıl keşfi için gerekli her türlü tesis veya teçhizatın kullanımının yasaklanmadığının" vurgulanması, Boczek ve aynı görüşü paylaşanları haklı çıkarır niteliktedir.

C) AY ANTLAŞMASI

Barışçıl amaçlar ifadesini taşıyan 1979 tarihli Ay ve Öteki Gök Cisimleri Üzerinde Devletlerin Faaliyetlerini Yönetecek Antlaşma (*Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies - Ay Antlaşması*)'nın²² 3(1) maddesinde Ay'ın, münhasıran barışçıl amaçlar için kullanılacağı düzenlenmektedir. Ayrıca Ay'da askerî teçhizatın inşa veya montesi ile her türlü silah testi ya da askerî manevraların yapılması yasaklanmakta ancak bilimsel araştırmalar ve diğer barışçıl amaçlar için askerî personelin kullanılmasının yasak olmadığı vurgulanmaktadır [m. 3(4)].

Uzay Antlaşmasının IV. maddesiyle benzer ifadeleri taşıyan 3. madde hükmü gereği, Uzay Antlaşması başlığında yapılan yorumların Ay Antlaşması için de geçerli olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte Ay Antlaşması'nın 3(2) maddesinde Ay'da her türlü güç kullanımı, diğer düşmanca davranış veya hareketin yasaklandığı açık şekilde belirtilmektedir. Aynı şekilde dünyaya, Ay'a, uzay araçları ve personeline veya insan yapımı uzay nesnelere yönelik tehdit amaçlı her türlü davranış veya bu tür hareket için Ay'ın kullanımı açık şekilde yasaklanmaktadır²³. Bu anlamda, Ay'da barışçıl amaçlı askerî cihaz ve personelin kullanımına izin verildiği kabul edilse²⁴ bile, Antarktika'ya benzer şekilde, Ay'ın tamamen askersizleştirilmesinin amaçlandığı ve Antlaşmadaki barışçıl amaçlar teriminin askerî olmayan anlamında kullanıldığı kabul edilmelidir.

²² 11 Temmuz 1984 tarihinde yürürlüğe giren ve Türkiye'nin henüz taraf olmadığı Antlaşma metni için bkz. Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, Including the Moon and Other Celestial Bodies. 01 Nisan 2011 tarihinde <http://www.oosa.unvienna.org/oosa/SpaceLaw/outerspt.html> adresinden erişildi.

²³ Ay Antlaşması m. 3(2) ikinci cümle.

²⁴ Boczek, Peaceful Purposes, s. 362; Boczek, The Peaceful Purposes Reservation, s. 333; Aksi görüş için bkz. Graham, G. (1981). *The Freedom of Scientific Research in International Law: Outer Space, the Antarctic and Oceans*, Unpublished PhD Thesis, Geneva: University of Geneva, s. 61.

D) DENİZ YATAĞI SÖZLEŞMESİ

Deniz yatağı ve okyanus tabanının çatışma alanı olmaması ve nükleer silahlardan arındırılmasını amaçlayan²⁵ “Deniz Yatağı, Okyanus Tabanı ile Bunların Altına Nükleer Silahlar ve Diğer Kitle İmha Silahlarının Yerleştirilmesinin Yasaklanması Hakkında Sözleşme (*Treaty on the Prohibition of the Emplacement of Nuclear Weapons and Other Weapons of Mass Destruction on the Sea-Bed and the Ocean Floor and in the Subsoil Thereof – Deniz Yatağı Sözleşmesi*)”nin²⁶, önsözünde “deniz yatağı ve okyanus tabanının barışçıl amaçlar için kullanımı ve işletilmesinin insanlığın ortak çıkarı” olarak kabul edildiği vurgulanmaktadır.

“Barışçıl amaçlar” ifadesinin açık tanımı yapılmamakla birlikte, Sözleşme metninden bütün askerî faaliyetlerin değil sadece belirli askerî faaliyetlerin yasaklandığı sonucu çıkmaktadır²⁷. Zira Sözleşme’nin I. maddesinde, karasularının ölçülmeye başlandığı kıyı çizgisinden 12 milin ötesine uzanan deniz yatağı ve okyanus tabanına, her türlü nükleer silah veya kitle imha silahlarının yerleştirilmesinin yasaklandığı düzenlenmektedir. Bu itibarla Sözleşme metnindeki barışçıl amaçlar ifadesinin, bütün askerî faaliyetleri yasakladığı anlamında olmadığı kabul edilmelidir²⁸.

²⁵ Armaoğlu, Fahir. (1999). *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi* (12. bs.). İstanbul: Alkım Yayınevi, s. 639.

²⁶ 11 Şubat 1971 tarihinde imzalanan ve 18 Mayıs 1972 tarihinde yürürlüğe giren Sözleşmeye Türkiye, 19 Ekim 1972 tarihinde taraf olmuştur. Metin için bkz. *Treaty on the Prohibition of the Emplacement of Nuclear Weapons and Other Weapons of Mass Destruction on the Sea-Bed and the Ocean Floor and in the Subsoil Thereof* 01 Nisan 2011 tarihinde <http://disarmament.un.org/treatystatus.nsf/44e6eeabc9436b78852568770078d9c0/14f35cd4f3cd01f0852568770079dd98?OpenDocument> adresinden erişildi; RG. 05 Mayıs 1972, Sayı 14178.

²⁷ Deniz Yatağı Sözleşmesi’nin özellikle istihbarat çalışmaları gibi askerî amaçlı faaliyetleri kısıtlayıp kısıtlanmadığının açık olmadığını vurgulamakla birlikte Guntrip, Sözleşmenin sadece nükleer silah ve diğer kitle imha silahların depolanması, testi veya kullanılması gibi barışçıl olmayan (*non-peaceful*) faaliyetleri yasakladığını düşünmektedir. Bkz. Guntrip, Edward. (2003). *The Common Heritage of Mankind: An Adequate Regime for Managing the Deep Seabed? Melbourne Journal of International Law*. 4, s. 390; Benzer şekilde Francioni de Deniz Yatağı Sözleşmesinin sadece nükleer silah ve diğer kitle imha silahlarının deniz yatağında kullanılmasını yasakladığını ileri sürmektedir. Francioni, Francesco. (1985). *Peacetime Use of Force, Military Activities, and the New Law of Sea. Cornell International Law Journal*. 18, s. 224.

²⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Rao, Pemmaraju S. (1972). *The Seabed Arms Control Treaty: A Study in the Contemporary Law of the Military Uses of the Seas. Journal Maritime Law and Commerce*. 4(1), s. 67; Boczek, *The Peaceful Purposes Reservation*, s. 335.

E) ARA DEĞERLENDİRME

BMDHS'nin hazırlık çalışmalarından önce imzalanan uluslararası metinlerde kullanılan barışçıl amaçlar teriminin taraf devletler açısından aynı anlamda olmadığı görülmektedir. Hatta Uzay Antlaşması'nda SSCB'nin tavrı gibi devletler zaman içinde görüş ve uygulamalarını değiştirebilmektedir. Netice itibarıyla bu metinlerdeki barışçıl amaçlar teriminin anlamıyla yapılacak bir karşılaştırma, BMDHS kapsamında sonuca ulaşacak kesin veriler içermemektedir²⁹.

II. "BARIŞÇIL AMAÇLAR" TERİMİNİN TANIMLANMASINA İLİŞKİN ÇALIŞMALAR

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin 31(4) maddesinde, antlaşmalar yorumlanırken, tarafların bir terime özel bir anlam vermek istedikleri tespit edilirse, terime o anlamın verileceği düzenlenmektedir. Bu itibarla "barışçıl amaçlar" teriminin anlamına yönelik tartışmalara girmeden önce tarafların, terime özel bir anlam verip vermediklerinin belirlenmesi gerekmektedir. Terimin, BMDHS'ye derç edilme sürecinin incelenmesi hem tarafların böyle özel bir anlam vermek isteyip istemediklerinin tespit edilmesine hem de terimin yorumlanmasına ışık tutacaktır.

A) DENİZ YATAĞI KOMİTESİ ÇALIŞMALARI

Ulusal yetki sınırları ötesine uzanan deniz yatağı ve okyanus tabanının münhasıran barışçıl amaçlar için korunması ilkesinin tanımlanması sorunu, BM Genel Kurulu'nun 1967 yılı (22. Dönem) çalışmaları esnasında Malta delegesi (A. Pardo)'nin, "ulusal yetki sınırları ötesindeki deniz yatağı ve okyanus tabanının ulusal egemenlik iddialarının dışında tutulması ve bu bölgede tüm insanlığın çıkarları doğrultusunda denetleme, düzenleme ve kontrol yetkisine sahip uluslararası bir kuruluşun tesis edilmesine" yönelik önerisi³⁰ üzerine, BM Genel Kurulu'nun 2340 (XXII) sayılı kararı ile

²⁹ Gorina-Ysern, Montserrat. (2003). *An International Regime for Marine Scientific Research*. Ardsley: Transnational Publishers, s. 293.

³⁰ 18 Ağustos 1967 tarih ve A/6695 sayılı öneri ve diğer devletlerin görüşleri için bkz. United Nations. (1996). *Concept of the Common Heritage of Mankind*. New York: United Nations, s. 8 (*Common Heritage of Mankind*). Öneri için ayrıca bkz. Burke, W. T. (1969). *Towards a Better Use of the Ocean*. New York: Humanities Press, s. 209; Brown, Edward D. (1994). *The International Law of the Sea – Cases and Tables*. C. II. Aldershot: Dartmouth Publishing Company Limited, s. 333.

oluşturulan Özel Komite (*Ad Hoc Committee*)³¹ çalışmaları esnasında tartışılmıştır. Konu, BM Genel Kurulu'nun çeşitli toplantılarında³² gündeme gelmesine rağmen, ifadeye yönelik özel bir vurgu sadece Birinci Komite'nin 1524. toplantısında Birleşik Krallık (İngiltere) delegasyonu tarafından yapılmıştır³³. Ayrıca BM Genel Kurulu'nun 2340 (XXII) sayılı kararının 3(d) maddesinde “ulusal yetki sınırları ötesine uzanan deniz yatağı ve okyanus tabanının münhasıran barışçıl amaçlar için korunduğu” belirtilmiştir.

1968 yılında, ilk ikisi New York diğeri Rio de Janeiro'da olmak üzere, üç toplantı yapan Özel Komite, barışçıl amaçlar ifadesinin hukukî niteliğini belirlemek amacıyla “Hukukî Çalışma Grubu”nu yetkilendirmiştir³⁴. Özel Komite görüşmelerinin özet kayıtlarından ve konuyla ilgili taslak bildirilerden, barışçıl amaçlar ifadesinin anlamına yönelik iki farklı görüşün öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan birincisi, SSCB'nin dâhil olduğu bir kısım devlet tarafından savunulan “deniz yatağı ve okyanus tabanında bütün askerî faaliyetlerin yasaklanması³⁵”. Diğeri ise ABD tarafından önerilen ve gelişmiş devletlerce desteklenen “sadece saldırgan askerî faaliyetlerin yasaklanması” ilkesidir³⁶. Benzer yaklaşım, Özel Komite raporunun görüşüldüğü BM Genel Kurulu'nun 23. Dönem (1968) toplantılarında da yaşanmıştır. Antarktika Antlaşması'nı model gösteren SSCB ve Çin, genel anlamda, bu deniz alanlarının askerî amaçlar için kullanımı ve askerî

³¹ BM Genel Kurulu'nun “28 Aralık 1967 tarih ve A/RES/2340(XXII), Examination of the Question of the Reservation Exclusively for Peaceful Purposes of the Sea-bed and the Ocean Floor and the Subsoil Thereof, Underlying the High Seas Beyond the Limits of Present National Jurisdiction and Use of Their Resources in the Interest of Mankind” sayılı kararı için bkz. Burke, s. 211.

³² 1515-1516, 1524-1530 ve 1542-1544. toplantılar.

³³ İngiltere, “ulusal yetki sınırları ötesine uzanan deniz yatağı ve okyanus tabanının barışçıl amaçlar için sınırlı kullanımını, silahlanma kontrol tedbirlerinin alınması çalışmalarına yönelik uygun bir durum” olarak gördüklerini belirtmiştir. *Common Heritage of Mankind*, s. 12.

³⁴ UN Doc: A/AC.135/19 and Add.1 and 2 (*Common Heritage of Mankind*, s. 18).

³⁵ SSCB, “karasularının ötesine uzanan deniz yatağı ve okyanus tabanının askerî amaçlar için kullanımının yasaklanması sorunu(nun)” görüşülmesi çağrısında bulunmuştur. Bkz. UN Doc: A/AC.135/20 (*Common Heritage of Mankind*, s. 28).

³⁶ ABD (UN Doc: A/AC.135/25) ve Hindistan (UN Doc: A/AC.135/21), deniz yatağı ve okyanus tabanının keşfi ve kullanımının, BM Antlaşması ve uluslararası hukuka uygun olarak yürütülmesini önermişlerdir. Bkz. *Common Heritage of Mankind*, s. 29.

faaliyetlerin bütün tiplerinin yasaklanmasını isterlerken³⁷ ABD ve İngiltere, BM Antlaşması ve uluslararası hukuka uygun olması şartıyla askerî faaliyette bulunabileceğini savunmuştur³⁸.

Barışçıl amaçlar ifadesinin hukukî niteliğine yönelik çalışmalara, Özel Komite'nin yerine 1968 yılında oluşturulan "Ulusal Yetki Sınırları Ötesinde Deniz Yatağı ve Okyanus Tabanının Barışçıl Amaçlarla Kullanımı Hakkında Komite (Deniz Yatağı Komitesi)³⁹"nde devam edilmiştir⁴⁰. Komite'nin 1969 yılı görüşmelerinin özet metninden, Özel Komite'den farklı olarak, barışçıl amaçlar ifadesinin tanımlanmasına yönelik üç farklı yaklaşımın öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan birincisi, ulusal yetki sınırları ötesine uzanan deniz alanlarında askerî üs ve tahkimata ek olarak nükleer veya diğer silahların acilen yasaklanmasıdır. İkinci yaklaşım özellikle SSCB'nin ısrarla savunduğu bütün askerî faaliyetlerin yasak kapsamına alınmasıdır. Üçüncü yaklaşım ise ABD'nin, münhasıran barışçıl amaçlar için kullanım ifadesinin uluslararası hukuk ve BM Antlaşması'na uygun askerî faaliyetleri engellemediğine yönelik vurgusudur⁴¹. Netice olarak 1969 yılı çalışmalarında somut bir karara ulaşılamamış, sadece BM Genel Kurulu'nca

³⁷ SSCB delegasyonu, "her ne kadar deniz yatağı ve okyanus tabanında askerî faaliyetlerin bütün tiplerini ve deniz yatağının askeri amaçlar için kullanılmasını yasaklayan üzerinde uzlaşmış kesin sınırlamalar bulunmasa da herkesin, insanî faaliyetler için önemli bir alan olduğu üzerinde hiçbir kuşkunun bulunmayacağı bu bölgenin, münhasıran barışçıl amaçlar için kullanılması konusunda uzlaşabileceğini" düşündüklerini vurgulamıştır. *Common Heritage of Mankind*, s. 47.

³⁸ ABD delegasyonu, "devletler ... derin okyanus zeminindeki faaliyetlerini BM Antlaşması dâhil olmak üzere uluslararası hukuka uygun" olmak üzere "uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesi ve uluslararası işbirliği, bilimsel bilgi birikiminin artırılması ve ekonomik gelişmenin desteklemesine yönelik olarak" yürütebileceklerini belirtmiştir. *Common Heritage of Mankind*, s. 43; Ayrıntılı değerlendirme için bkz. Evensen, Jens. (1970). Present Military Uses of the Seabed and Foreseeable Developments. *Cornell International Law Journal*, 3(2), s. 128; Boczek, Peaceful Purposes, s. 362; Boczek, The Peaceful Purposes Reservation, s. 334.

³⁹ 42 üyeli Deniz Yatağı Komitesi, BM Genel Kurulu'nun 2367 (XXIII) sayılı kararıyla oluşturulmuştur. Karar için bkz. 21 Aralık 1968, Examination of the Question of the Reservation Exclusively for Peaceful Purposes of the Sea-bed and the Ocean Floor and the Subsoil Thereof, Underlying the High Seas Beyond the Limits of Present National Jurisdiction and Use of Their Resources in the Interest of Mankind. 01 Nisan 2011 tarihinde <http://deccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NRO/244/27/MG/NRO24427.pdf?OpenElement> adresinden erişildi.

⁴⁰ "Barışçıl amaçlar" terimi, "barışçıl amaçlar için münhasıran korunma" başlıklı "4. Konu (Item 4.)" olarak görüşme kapsamına alınmıştır.

⁴¹ *Common Heritage of Mankind*, s. 97.

“münhasıran barışçıl amaçlar için korunması” ilkesine yönelik herhangi bir bildiri veya ilan zorunlu ve uygun olduğuna ilişkin özel bir vurgu yapılmıştır. BM Genel Kurulu ise silahsızlanma konusunda yürütülen uluslararası görüşme ve çalışmalarda dikkate alınması amacıyla, ilke üzerinde Komite'nin daha fazla çalışması çağrısında bulunmuştur⁴².

Deniz Yatağı Komitesi'nin 1970 yılı çalışmalarında, barışçıl amaçlar ilkesinin anlamını içeren taslak öneriler bulunmaktadır. Komiteye sunulan taslak iki düzenleme ve sekiz çalışma kâğıdının özet metinlerinden, 1969 yılı çalışmalarının aksine, barışçıl amaçlar ifadesi ile silahsızlanma çabalarının birbirinden ayrıldığı ve ifadenin anlamına ilişkin ikili yaklaşımın hâkim olduğu görülmektedir.

Bunlardan Brezilya ve 16 devlet tarafından sunulan öneride, “uluslararası bölgenin (*international zone*)” münhasıran barışçıl amaçlar için korunduğu ve bölgenin askerî amaçlar için kullanımları ile buradaki bütün askerî faaliyetlerin yasaklandığı ayrıca bu ilkenin uygulanmasına yönelik olarak mümkün olur olmaz bir veya daha fazla uluslararası antlaşmaların yapılacağı belirtilmekteydi⁴³. Norveç tarafından sunulan diğer öneride ise ulusal yetki sınırları ötesinin münhasıran barışçıl amaçlar için korunduğu belirtildikten sonra “mümkün olur olmaz deniz yatağı, okyanus tabanı ve altında, bu ilkenin etkin şekilde uygulanması ve silahlanma yarışını engellemeye yönelik uluslararası antlaşma veya antlaşmalar yapılacağı” vurgulanmaktaydı⁴⁴. ABD tarafından sunulan çalışma kâğıdının 4. maddesinde ise uluslararası deniz yatağının münhasıran barışçıl amaçlar için korunduğu önerilmekteydi⁴⁵. Deniz Yatağı Komitesi'nin sunduğu rapora istinaden BM Genel Kurulu tarafından 17 Aralık 1970 tarihinde yayımlanan

⁴² BM Genel Kurulu'nun 2467 A (XXIII) sayılı kararının 3. paragrafı. Karar için bkz. 2467 (XXIII), Examination of The Question of The Reservation Exclusively for Peaceful Purposes of the Sea-Bed and the Ocean Floor, and the Subsoil Thereof, Underlying the High Seas Beyond the Limits of Present National Jurisdiction, and the Use Their Resources in the Interests of Mankind. 01 Nisan 2011 tarihinde http://untreaty.un.org/cod/diplomaticconferences/lawofthesea1982/docs/res/a_res_2467_xxiii.pdf adresinden erişildi.

⁴³ Önerinin 1(2) maddesi, UN Doc: A/AC.138/SC.1/L.2 (*Common Heritage of Mankind*, s. 139).

⁴⁴ Önerinin 4. maddesi, UN Doc: A/AC.138/SC.1/L.4 (*Common Heritage of Mankind*, s. 143).

⁴⁵ Draft United Nations Convention on the International Seabed Area: Working Paper Submitted by the United States of America, *Common Heritage of Mankind*, s. 151.

“Ulusal Yetki Sınırları Ötesindeki Deniz Yatağı ve Okyanus Tabanı ile Toprak Altını Yöneten Kurallar Bildirgesi”nin 5. maddesinde ise Bölge’nin, “sadece barışçıl amaçlar için kullanılacak üzere, ayırım yapılmaksızın kıyısı olsun ya da olmasın bütün devletlere açık” olduğu belirtilmiştir⁴⁶.

1971 yılından itibaren düzenli olarak yılda iki dönem toplanan Deniz Yatağı Komitesinde barışçıl amaçlar terimi, genel olarak, Bölge’nin uluslararası rejimi kapsamında Alt Komite I’de görüşülmüştür⁴⁷. Deniz Yatağı Komitesi’nin 1971 yılı toplantılarında⁴⁸ barışçıl amaçlar terimini içeren dört resmî öneri sunulmuştur⁴⁹. Önerilerde genel olarak Bölge’nin “münhasıran barışçıl amaçlar” için kullanılacağına vurgulanmasına rağmen ifadenin anlamına ilişkin herhangi bir vurgu yapılmamıştır. Sadece SSCB, deniz yatağı ve altının askerî amaçlar için kullanılmasını yasaklanmasını şeklindeki önerisini tekrarlamıştır⁵⁰.

Deniz Yatağı Komitesi’nin 1972 yılı toplantılarında⁵¹ “barışçıl amaçlar” terimi, özel bir tartışma yaşanmamakla birlikte, deniz yatağının statü, kapsam ve temel ilkelerin görüşüldüğü birinci konu (*Item 1*) kapsamında, özellikle Bölge’nin askerî kullanımıyla bağlantılı olarak gündeme gelmiştir. Bir kısım delegasyon, mevcut mekanizmaların bulunmasını gerekçe göstererek, silahsızlanma ve kitle imha silahların sınırlandırılması konusunda otoritenin yetkili olmadığını vurgularken diğer bir kısım delegasyon, özellikle silahlanma yarışı konusunda otoriteye yetki verilmesini

⁴⁶ UN General Assembly 2749 (XXV), Declaration of Principles Governing Sea-Bed and the Ocean Floor, and the Subsoil Thereof, Beyond the Limits of National Jurisdiction. 01 Nisan 2011 tarihinde <http://www.un.org/documents/ga/res/25/ares25.htm> adresinden erişildi; Söz konusu bildirin Türkçe metni için bkz. Birleşmiş Milletler Kamu Enformasyon Dairesi. (1976). *Birleşmiş Milletler Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı*. Ankara: Birleşmiş Milletler Kamu Enformasyon Dairesi Yayını, s. 21.

⁴⁷ Deniz Yatağı Komitesi üç alt çalışma grubuna ayrılmıştır. Alt Komite I, Bölge’nin uluslararası rejimi ile kaynaklarının yönetimi; Alt Komite II, açık denizler, kıt’a sahanlığı, karasuları, bitişik bölge, balıkçılık ve açık denizlerin canlı kaynaklarının korunması; Alt Komite III ise deniz çevresinin korunması ve kirliliğin önlenmesi ile bilimsel araştırmalar konusunda çalışmalar yapmak üzere görevlendirilmiştir.

⁴⁸ Cenevre (12-26 Mart) ve Cenevre (19 Temmuz-27 Ağustos). Komite ayrıca 14, 15 ve 22 Eylül 1971 tarihlerinde New York’ta toplanmıştır.

⁴⁹ Öneriler için bkz. *Common Heritage of Mankind*, s. 192.

⁵⁰ SSCB önerisinin 6(1) maddesi, “deniz yatağı ve altının askerî amaçlar için kullanılması yasaklanmıştır” ifadesini taşımaktaydı. Öneri için bkz. A/AC.138/43, *Common Heritage of Mankind*, s. 198.

⁵¹ New York (28 Şubat-30 Mart) ve Cenevre (17 Temmuz-18 Ağustos).

vurgulamışlardır⁵². Çalışma Grubu tarafından 28 Temmuz 1972 tarihinde tamamlanan metnin XI. maddesinde “Bölge’nin münhasıran barışçıl amaçlar için tahsis edildiği” belirtilmiştir. Ayrıca Bölge’nin, silahlanma yarışından istisna tutulacağı ve askerî kullanım için yasaklandığı özel olarak vurgulanmıştır⁵³. Benzer düzenleme ve vurgu, Deniz Yatağı Komite’nin 1973 toplantılarının⁵⁴ sonunda hazırlanan metnin 8. maddesinde de yapılmıştır⁵⁵.

B) III. DENİZ HUKUKU KONFERANSI

III. Deniz Hukuku Konferansı (Konferans) esnasında görüşülmesi gereken konulardan 22. başlık, “okyanus yüzeyinin barışçıl kullanımına” ayrılmasına rağmen 1976 yılına kadar barışçıl amaçlar teriminin anlamına yönelik bir tartışma yaşanmamıştır⁵⁶. Konferansın dördüncü döneminde (1976) ise konuyla ilgili olarak “okyanus yüzeyinin barışçıl kullanımı: barış ve güvenlik bölgeleri (*peaceful uses of ocean space: zones of peace and security*)” başlıklı 66. toplantısında genel bir tartışma yaşanmıştır. Toplantıda söz alan Peru delegesi (*Bakula*), “oldukça önemli olması nedeniyle okyanus yüzeyinin barışçıl kullanımın belirlenmesinin unutulamayacağını” ve Konferansın, “bütün insanlığın arzu ve çıkarına uygun olarak, okyanus yüzeyinin barışçıl amaçlar için kullanımının tesisine yönelik gerekli ilke ve ölçütlerin belirleme” yükümlülüğünün bulunduğunu vurgulamıştır⁵⁷.

Konferansın resmî kayıtlarından, konuyla ilgili olarak yaşanan tartışmaların önemli bir kısmının, okyanuslarda askerî faaliyetlere izin verilip verilmediği konusuna odaklandığı görülmektedir. Zira 67. toplantının başında söz alan ve silahlanma yarışının özellikle geliştirmekte olan devletler

⁵² *Common Heritage of Mankind*, s. 230.

⁵³ *Common Heritage of Mankind*, s. 240.

⁵⁴ New York (5 Mart-6 Nisan) ve Cenevre (2 Temmuz-24 Ağustos).

⁵⁵ Metin için bkz. *Common Heritage of Mankind*, s. 273.

⁵⁶ Konferansın ikinci (1974) ve üçüncü döneminde (1975) konuyla ilgili her hangi bir öneri sunulmamakla birlikte üçüncü dönem sonunda hazırlanan “Gayri Resmî Tek Görüşme Metni (*Informal Single Negation Text – ISNT*)”nin II. Bölümünün 74. maddesi “açık denizler ... münhasıran barışçıl amaçlar için kullanılacaktır” ifadesini taşımaktaydı. Bkz. Nandan, Satya N. / Rosenne, Shabtai. (1995). *United Nations Convention on the Law of the Sea 1982, A Commentary*. C. III, London: Martinus Nijhoff Publishers, s. 88.

⁵⁷ Bununla birlikte Peru delegesi somut bir öneride bulunmamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. United Nations. (1976). *Official Records of the United Nations Conference on the Law of the Sea*. C. V, New York: United Nations, s. 54 (*Official Records V*).

olmak üzere bütün devletlerin güvenliğini tehdit eder boyuta ulaştığına dikkat çeken Ekvator delegesi (*Valencia Rodriguez*), “pek çok uluslararası yapı ve antlaşmada kabul edildiği gibi okyanus yüzeyinin münhasıran barışçıl amaçlar için kullanılması” barışçıl amaçlar teriminin, okyanusların “tamamen askersizleştirilmesi ve bütün askerî faaliyetlerden arındırılması anlamında” olduğunu belirtmiştir. Ayrıca nükleer testler gibi her türlü güç kullanımı veya tehdit ile askerî tesis ya da teçhizatın inşasının yasaklanması gerektiğini vurgulamıştır⁵⁸.

Romanya delegesi (*Gluga*) maddenin, kıyı devletlerinin deniz yetki alanlarındaki haklarını garanti altına alması yanında, güç kullanılmaması ve uyuşmazlıkların barışçıl çözümü konusundaki genel uluslararası hukuk kurallarının uygulanmasının zorunlu kılınması anlamında olduğunu vurgulamıştır⁵⁹. Barışçıl amaçlar teriminin anlamına yönelik kesin bir tanımlamadan kaçınan SSCB delegesi (*Kozyrev*) ise okyanus yüzeyinin barışçıl kullanımı sorununa, “uluslararası barış ve güvenliğin korunması, silahlanma yarışı ve genel veya tamamen silahsızlanmayla ilgili diğer sorunlardan izole edilerek değinilemeyeceğini” ve delegasyonunun “barışçıl amaçlar için dünya okyanuslarının kullanımı, devletler arasında çatışma durumunun önlenmesi ve denizlerde dostça ve barışçıl işbirliği için uygun şartların tesisi” gibi deniz hukuku sorunlarına bir “paket” şeklinde çözüm bulunması gerektiğine inandıklarını bildirmiştir⁶⁰.

Ekvator delegesinin açıklamalarına karşı en açık tepki ise ABD delegesinden (*Larson*) gelmiştir. Delege, “barışçıl amaçlar terimi(nin) elbette genel olarak bütün askerî faaliyetleri” dondurmadığını ABD’nin, “BM Antlaşması ve uluslararası hukukun diğer kurallarıyla tamamen uyumlu barışçıl amaçlar için askerî faaliyetlerin yürütülmesini” savunduğunu ve “askerî faaliyetler(in) her türlü özel kısıtlamaları konusunda ayrıntılı askerî kontrol antlaşmaları” yapılması gerektiğini belirtmiştir⁶¹.

Özetle, gelişmekte olan kıyı devletleri, özellikle Ekvator, barışçıl amaçlar teriminin bütün askerî faaliyetlerin yasaklanması anlamında olduğunu vurgularken, SSCB ve ABD ise bu tür bir özel anlam verme

⁵⁸ *Official Records V*, s. 56 (2 nolu paragraf).

⁵⁹ *Official Records V*, s. 57 (10 nolu paragraf).

⁶⁰ *Official Records V*, s. 59 (32, 38 ve 41 nolu paragraf).

⁶¹ *Official Records V*, s. 62 (81 nolu paragraf).

gayretini, Konferansın amacından sapması olarak değerlendirmiştir. Sonuç olarak görüşmelerde somut bir neticeye ulaşılamamış ve Konferans metinlerinde (ISNT, RSNT m. 76 ve ICNT m. 88) sadece “açık denizlerin münhasıran barışçıl amaçlar için korunduğu” belirtilmiştir. Terimin anlamı veya kapsamına yönelik bir vurgu yapılmamıştır.

Konferansın yedinci döneminde (1978) Peru tarafından, münhasır ekonomik bölgenin de BMDHS'nin 88. maddesi kapsamına alınması amacıyla, “münhasır ekonomik bölge ve açık denizler barışçıl amaçlar için korunmaktadır” şeklinde bir öneri sunulmuş ancak kabul görmemiştir. Konferansın sekizinci döneminde (1979) ise “devletler, diğer devletlerin egemenlik, yetki veya politik bağımsızlığına karşı güç kullanmaktan veya BM Antlaşması'nda belirtilen ve uluslararası hukukta şekillenen kuralları ihlal etmekten uzak duracaklardır” şeklinde anonim bir öneri sunulmuş, BM Antlaşması ve devletlerin egemenliğine yönelik özel vurgu yapan bir ifadenin 88. maddeye eklenmesi amaçlanmıştır. Konferansın dokuzuncu döneminde (1980) 10 devlet⁶² tarafından benzer içerikli bir öneri daha sunulmuştur⁶³. BMDHS'nin 19(2)(a) ve 39(1)(b) maddesine kısmen alınan öneri, 88. maddenin kapsamına alınmamakla birlikte, BMDHS'nin 301. maddesi olarak bağımsız şekilde sözleşme metnine derç edilmiştir⁶⁴.

C) ARA DEĞERLENDİRME

Konferans sürecinde özellikle dördüncü dönem çalışmalarında barışçıl amaçlar teriminin anlamına yönelik tartışmalara rağmen, BMDHS'nin tarihsel süreci, tarafların “barışçıl amaçlar” terimine özel bir anlam verme niyetinin bulunmadığını göstermektedir⁶⁵. Boczek'in de vurguladığı gibi terim, BMDHS'de “belirsiz ve şüpheli olarak” kalmıştır. Ayrıca Antarktika ve Uzay Antlaşmalarının tersine terimin yorumlanmasına yönelik herhangi bir ipucu da içermemektedir⁶⁶.

⁶² Kostarika, Ekvator, El Salvador, Pakistan, Peru, Filipinler, Portekiz, Senegal, Somali ve Uruguay.

⁶³ “Bütün devletler, herhangi bir devletin egemenliği, toprak bütünlüğü veya siyasi bağımsızlığına karşı veya BM Antlaşmasının amaçları ve uluslararası hukuk ilkeleri ile bağdaşmayacak şekilde her türlü tehdit veya güç kullanmaktan kaçınacaklardır.”

⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Nandan / Rosenne, s. 89.

⁶⁵ Subedi, s. 61.

⁶⁶ Boczek, Peaceful Purposes, s. 370; Boczek, The Peaceful Purposes Reservation, s. 347.

III. “BARIŞÇIL AMAÇLAR” TERİMİNİN ANALİZİ

A) GENEL OLARAK

BMDHS'nin sekiz maddesinde “barışçıl amaçlar” terimi kullanılmakla birlikte, maddelerin kapsam ve içerikleri incelendiğinde bunların dört gruba ayrılabilmesi görülmektedir⁶⁷:

(i) Açık deniz ve dolayısıyla münhasır ekonomik bölgenin barışçıl amaçlar için tahsis edildiğini düzenleyen BMDHS'nin 88. maddesi,

(ii) Bölge'nin münhasıran barışçıl amaçlar için kullanılacağına yönelik BMDHS'nin 141, 143(1), 147(2)(d), 147(2)(d) ve 155(2) maddesi,

(iii) Denize ilişkin bilimsel araştırmaların barışçıl amaçlar için yürütüleceğine yönelik BMDHS'nin 242(1) ve 246(3) maddesi,

(iv) Denizlerin barışçıl amaçlarla kullanımını düzenleyen BMDHS'nin 301. maddesidir.

Tarihsel süreç kısmında da vurgulandığı gibi Konferans kayıtları ve BMDHS'nin metni, barışçıl amaçlar teriminin anlamına yönelik özel bir kayıt içermemektedir. Doktrin ve uygulamada ise terime farklı şekilde yaklaşılmaktadır. Aslında bu farklılığı temelinde daha çok devletlerin askerî çıkar ve politikalarının yattığı görülmektedir. Zira barışçıl amaçlar terimi; özellikle gelişmekte olan kıyı devletlerince bütün askerî faaliyetlerin yasaklanması olarak değerlendirilirken, gelişmiş ülke yazarlarınca sadece saldırgan nitelikli askerî faaliyetlerin yasaklanması şeklinde yorumlanmaktadır⁶⁸. Eski Doğu Bloğuna vatandaşı yazarların oluşturduğu üçüncü bir grup ise genel bir değerlendirmeden ziyade BMDHS'nin maddeleri arasında ayrıma gitmektedirler⁶⁹.

“Barışçıl amaçlar” teriminin açık tanımının bulunmamasına rağmen, terimin anlamına yönelik temel ilkelere, denizlerin barışçıl amaçlarla kullanımı başlıklı BMDHS'nin 301. maddesinde ulaşmak mümkündür. 1979

⁶⁷ Hayashi, Moritaka. (2005). Military and Intelligence Gathering Activities in the EEZ: Definition of Key Terms. *Marine Policy*, 29(2), s. 124.

⁶⁸ Zedalis, Rex J. (1979). Peaceful Purposes and Other Relevant Provisions of the Revised Composite Negotiating Text: A Comparative Analysis of the Existing and the Proposed Military Regime for the High Seas. *Syracuse Journal of International Law and Commerce*, 7(1), s. 19; Nandan / Rosenne, s. 91; Boczek, Peaceful Purposes, s. 370.

⁶⁹ Dekanov, s. 273; Tsarev, s. 154. İleride ayrıntılı olarak inceleneceği gibi yazarlar, barışçıl amaçlar terimini, açık denizde sadece saldırgan askerî faaliyetlerin yasaklanması, Bölge'de ise bütün askerî faaliyetlerin yasaklanması şeklinde yorumlanmaktadır.

yılında sunulan öneri üzerine şekillenen maddede taraf devletlerin; herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı her türlü tehdit, kuvvet veya BM Antlaşması'nda belirtilen uluslararası hukuk ilkeleriyle bağdaşmayan diğer davranışlardan kaçmacakları hükme bağlanmaktadır. Bu anlamda kural olarak başta BMDHS ile BM Antlaşması'nın 2(2) ve 2(4) maddelerinde⁷⁰ belirtilen ilkeler olmak üzere uluslararası hukuka uygun bütün askerî faaliyetlerin serbestçe yürütülebileceği kabul edilmelidir.

Gerçekten de BMDHS hükümleri bütün olarak değerlendirildiğinde, askerî faaliyetlerin açık şekilde yasaklanmadığı veya en azından bazı askerî faaliyetlere izin verildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte barışçıl amaçlar teriminin, saldırgan olsun ya da olmasın bütün askerî faaliyetlere önemli ölçüde sınırlamalar getirdiği de bir gerçektir. Bu itibarla BMDHS'nin, barışçıl amaçlar terimini içeren maddelerinin, uluslararası hukuk kuralları açısından analiz edilerek bir sonuca ulaşılması gerekmektedir.

B) AÇIK DENİZ VE MÜNHASIR EKONOMİK BÖLGE

BMDHS'nin 88. maddesinde açık denizlerin, “barışçıl amaçlar için tahsis edildiği⁷¹” düzenlenmektedir. Maddenin anlamına yönelik ilkelerin sözleşmeye derç edilmemesi ve özellikle soğuk savaş döneminin gergin havası, “barışçıl amaçlar” terimine, askerî faaliyetler çerçevesinde yaklaşılmasına neden olmuştur. Konuyu inceleyen yazarların önemli bir kısmı 88. maddenin, açık denizlerde bütün askerî faaliyetlerin yasaklandığı anlamında yorumlanamayacağını belirtmektedirler. Bu görüşe destek olarak BMDHS'nin 17 ve 30. maddesinde gemiler arasında ayırım yapılmaksızın bütün gemilere zararsız ve transit geçiş hakkı tanınmış olması, BMDHS'nin

⁷⁰ BM Antlaşması'nın 2(2) maddesi BM üyelerinin yükümlülüklerini iyiniyet ilkesine uygun olarak yerine getireceklerini, 2(4) maddesi ise BM üyelerinin, uluslararası ilişkilerde diğer devletlerin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığına karşı tehdit veya kuvvet kullanmaktan kaçınmalarını düzenlemektedir.

⁷¹ Özman ve Aslan maddeyi, “açık denizler barışçı amaçlar için kullanılacaktır” şeklinde tercüme etmektedir. Özman, M. Aydoğan. (1984). *Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi*, İstanbul: İstanbul Deniz Ticaret Odası Yayınları, s. 43; Gündüz, Aslan. (2003). *Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar* (5. bs.). İstanbul: Beta basım A. Ş., s. 387; Maddenin, İngilizce orijinal metnindeki “tahsis edilme, ayrılma” anlamındaki “*shall be reserved*” ifadesini, geniş anlamda “kullanılacaktır” şeklinde çevirmek de mümkündür.

29-32. maddelerinde savaş gemilerin ayrıca düzenlenmesi ve özellikle BMDHS'nin 298(1)(b) maddesinde askerî faaliyetlerden kaynaklanan uyuşmazlıklara ilişkin özel kuralların bulunması gösterilmektedir⁷².

Gerçekten de açık denizler, kıyısı bulunsun ya da bulunmasın bütün devletlerin kullanımına açık deniz alanları olup hukukî rejimi, “açık denizlerin serbestliği” ilkesi çerçevesinde şekillenmiştir (BMDHS m. 87)⁷³. BMDHS ve uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde kullanılan bu serbestiler; ulaşım, uçma, deniz altı kablo ve petrol borusu döşeme, yapay ada ve tesis inşa etme, balıkçılık ile bilimsel araştırma serbestilerini kapsamaktadır. Özellikle ulaşım ve uçma serbestileri, en azından savaş gemi ve uçakları ile diğer askerî araçların ulaşım serbestisinden yararlanma haklarının bulunduğu teyit etmektedir⁷⁴. Genel serbestî ve doktrinde sunulan gerekçelerin yanında BMDHS'nin; deniz haydutluğu sebebiyle el koyma yetkisini düzenleyen 107, ziyaret hakkını düzenleyen 110 ve kesintisiz takip (sıcak takip) hakkını düzenleyen 111. maddelerin belirli bazı askerî faaliyetlerin yürütülmesine izin verdiğini söylemek mümkündür⁷⁵.

Bilindiği gibi BMDHS'nin 57. maddesi kıyı devletlerine, karasularının ölçülmeye başladığı esas hatlardan itibaren 200 deniz miline kadar su kütlesi, deniz yatağı ve toprak altını kapsayan bir deniz alanında münhasır ekonomik bölge ilân etme hakkı bahşetmektedir. Kıyı devletlerinin, bu deniz alanında başta canlı ve cansız doğal kaynakların keşfi ve işletilmesi olmak

⁷² Wolfrum, Rüdiger. (2001). Military Activities on the High Seas: What Are the Impact of the UN Convention on the Law of the Sea? [Caminos, Hugo (ed.). (2001). *Law of the Sea*. Aldershot: Dartmouth Publishing Company], s. 484; Stephens, Dale G. (1998). The Impact of the 1982 Law of the Sea Convention on the Conduct of Peacetime Naval/Military Operations. *California Western International Law Journal*. 29, s. 292; Riesenfeld, Stefan A. (1986). High Seas and Navigational Rights: What Are They and Who May Assert Them in U.S. Courts? [Clingan, Thomas A. (ed.). (1986). *The Law of the Sea: What Lies Ahead?* Honolulu: The Law of Sea Institute University of Hawaii], s. 41; Francioni, s. 223; Dekanozov, s. 274; Zedalis, s. 19; Nandan / Rosenne, s. 91; Subedi, s. 63; Xiaofeng / Xizhong, s. 143.

⁷³ Açık denizlerin serbestliği ilkesinin tarihsel gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Meray, Seha L. (1955). Açık Denizlerin Serbestliği Prensibinin Gelişimi. *AÜSBFD*, 10(2), s. 76-100; Anand, Ram P. (2001). Freedom of Seas: Past, Present and Future. [Caminos, Hugo (ed.). (2001). *Law of the Sea*. Aldershot: Dartmouth Publishing Company], s. 215-233.

⁷⁴ Zedalis, BMDHS'nin 87(1) maddesinde *inter alia* (bunların yanında) ifadesinin kullanılması ve örf ve adet hukukunun askerî faaliyetlere izin vermesi nedeniyle de aynı sonuca ulaşılabileceğini vurgulamaktadır. Zedalis, s. 20.

⁷⁵ Dekanozov, s. 274.

üzere bir takım egemen hak ve yetkileri bulunmaktadır⁷⁶. Bununla birlikte BMDHS'nin 58(2) maddesi, açık denizlere yönelik BMDHS'nin 88-115. maddeleri ile diğer uluslararası hukuk kurallarının, münhasır ekonomik bölgeye de uygulanacağını hükme bağlamaktadır. Ayrıca münhasır ekonomik bölgede, kıyısı bulunsun ya da bulunmasın bütün devletlerin, BMDHS'nin 87. maddesinde düzenlenen ulaşım ve uçuş serbestliği ile denizaltı kabloları ve petrol boruları döşeme serbestliğinden yararlanma hakları bulunmaktadır.

Görüldüğü üzere münhasır ekonomik bölgede yabancı askerî faaliyetleri yasaklayan açık bir kural bulunmadığı gibi kıyı devletlerinin hak ve yetkilerini düzenleyen BMDHS'nin 56. maddesi, kıyı devletlerine yabancı askerî faaliyetleri yasaklama yetkisi gibi geniş haklar bahsetmemektedir. Bu anlamda diğer devletlerin, yabancı münhasır ekonomik bölgelerde başta ulaşım ve uçuş olmak üzere, uluslararası hukukun izin verdiği askerî faaliyetleri icra etme hakları bulunduğu kabul edilmelidir. Uygulamada da BMDHS hükümlerinin kıyı devletlerinin onayı olmaksızın münhasır ekonomik bölgelerde yabancı askerî faaliyetlerin yürütülmesine izin vermediğini ileri süren Brezilya ve Uruguay gibi gelişmekte olan bazı devletlerin haricinde, münhasır ekonomik bölgelerdeki yabancı askerî faaliyetlere ciddi itirazların gösterilmediği bildirilmektedir⁷⁷.

Netice itibarıyla BMDHS'nin 88. maddesindeki "barışçıl amaçlar" teriminin, açık deniz veya münhasır ekonomik bölgelerin sadece sivil amaçlar için kullanılacağı ve bütün askerî faaliyetleri yasakladığı şeklinde yorumlanamayacağı anlaşılmaktadır. Bu itibarla terimin; diğer devletlerin açık denizlerdeki faaliyetlerine saygı göstermek ve özellikle BMDHS'nin 301. maddesi uyarınca, diğer devletlerin toprak bütünlüğüne, siyasî bağımsızlığına, BM Antlaşması'nda belirtilen ilkeler ile diğer uluslararası hukuk kurallarıyla bağdaşmayacak şekilde tehdit veya kuvvet kullanımından kaçınılması şartıyla, açık deniz ve münhasır ekonomik bölgelerde bütün

⁷⁶ Kıyı devletleri münhasır ekonomik bölgede; canlı ve cansız doğal kaynakların araştırılması, işletilmesi, korunması ve yönetimi ile su, akıntı ve rüzgârdan enerji üretimi gibi bölgenin ekonomik amaçla araştırılması ve işletilmesine yönelik diğer faaliyetlere ilişkin "egemen haklar (*sovereign rights*)"a [BMDHS m. 56(1)(a)], sunî ada, tesis ve yapılar kurma, denize ilişkin bilimsel araştırma faaliyeti yürütme ile deniz çevresinin korunması konularında "yetki (*jurisdiction*)"ye sahiptir [BMDHS m. 56(1)(b)].

⁷⁷ BOCZEK, B. A.: "The Peaceful Purposes Reservation", s. 351.

askerî faaliyetlerin yasaklanması anlamında olmadığı kabul edilmelidir. Açık denizlerde hiçbir devletin egemenlik iddiasında bulunamaması (BMDHS m. 89) veya kıyı devletlerine münhasır ekonomik bölgelerde bir takım egemen hak ve yetkinin bahşedilmesi bu sonucu değiştirmemelidir.

C) BÖLGE

BMDHS'nin 141. maddesinde Bölge'nin⁷⁸, kıyısı olsun ya da olmasın bütün devletlerin, münhasıran barışçıl amaçlar için kullanımına (*use exclusively for peaceful purposes*) açık olduğu düzenlenmektedir. Görüldüğü üzere maddede, BMDHS'nin 88. maddesinden farklı olarak, barışçıl amaçların "münhasır" olduğu vurgulanmaktadır. Bu anlamda öncelikle "münhasıran" vurgusunun barışçıl amaçlar terimine farklı bir anlam katıp katmadığının tartışılması gerekmektedir.

BMDHS'nin XI. bölümünde, geleneksel deniz hukuku kavramlarından farklı ve *sui generis* bir rejim oluşturulmaya çalışılmıştır. Zira devlet veya kişilerin Bölge veya kaynakları üzerinde egemenlik ya da mülkiyet iddia veya uygulamasında bulunmaları açık şekilde yasaklanırken, kaynaklarının işletilmesi, bütün insanlığın hesabına hareket eden Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesi (*International Seabed Authority*)'ne bırakılmıştır (BMDHS m. 137). Ayrıca Bölge'deki faaliyetlere, bütün insanlığın çıkarları doğrultusunda yürütülmesi zorunluluğu getirilmiştir [BMDHS m. 140(1)].

Bölge'nin hukukî rejimine yönelik bu özel kuralların, BMDHS'nin 141. maddesinin yorumlanmasında tek başına yeterli veriler içermemesi özellikle doktrinde terimin anlamına yönelik farklı açıklamaların getirilmesine neden olduğu görülmektedir. Örneğin Boczek, BMDHS'nin 141. maddesinde barışçıl amaçlar terimine yapılan münhasıran vurgusunun herhangi bir farklılık oluşturmadığını düşünmektedir. Yazar bu düşüncesine gerekçe olarak, BMDHS'nin 88. maddesinde kullanılan "tahsis edilmiş (*reserved*)" fiilinin, İngilizcede "münhasır kullanım" anlamında olduğunu ve

⁷⁸ BMDHS'nin 1(1)(1) maddesinde Bölge, ulusal yetki sınırları ötesinde kalan deniz yatakları, okyanus zemini ve bunların toprak altı olarak tanımlanmaktadır. İnsanlığın ortak mirası (*common heritage of mankind*) olarak kabul edilen Bölge ilk kez BMDHS'de düzenlenmiştir (BMDHS m. 133- 191). Ayrıntılı bilgi için bkz. Kiss, Alexandre. (2001). *The Common Heritage of Mankind: Utopia or Reality?* [Caminos, Hugo (ed.). (2001). *Law of the Sea*. Aldershot: Dartmouth Publishing Company], s. 326; Elferink, Alex G. (2007). *The Regime of the Area: Delineating the Scope of Application of the Common Heritage Principle and Freedom of the High Seas*. *IJMCL*, 22(1), s. 143.

BMDHS'nin 141. maddesinin kaleme alınış şeklinin, 1967 yılından itibaren deniz yatağına yönelik geleneksel terminolojisinin bir sonucu olduğunu belirtmektedir. Yazar, ayrıca, BMDHS'nin resmî Fransızca metninde BMDHS'nin 88, 141 ve 155. maddelerinde “münhasıran” vurgusunun bulunmadığını ve altı metin olarak kaleme alınan BMDHS'nin eşit olarak geçerli olduğunu vurgulamaktadır⁷⁹. Açık deniz ile Bölge arasında ayrıma giden Dekanozov ise Bölge'nin insanlığın ortak mirası olarak kabul edilmesinin bir sonucu olarak BMDHS'nin 141. maddesinin, bütün askerî faaliyetlerin yasaklanması anlamında yorumlanması gerektiğini, aksi yorumun “insanlığın ortak mirası” kavramını anlamsız bırakacağını ileri sürmektedir⁸⁰. Zedalis ise açık denizlerin aksine Bölge'de askerî faaliyetlere izin verildiğine dair bir hüküm bulunmadığından konunun ayrıntılı analizinin yapılmasını gerektiğini düşünmektedir⁸¹.

Bölge ve kaynaklarının insanlığın ortak mirası olarak kabul edilmesi ve barışçıl amaçlar terimine yapılan münhasıran vurgusu, ilk bakışta, Dekanozov'un görüşünü destekler niteliktedir. Ayrıca, Boczek'in de vurguladığı gibi, BM Genel Kurulu'nun 1967 yılı (22. Dönem) çalışmaları esnasında Malta delegesinin (*A. Pardo*), ulusal yetki sınırları ötesindeki deniz yatağı ve okyanus tabanının ulusal egemenlik iddialarının dışında tutulması ve bu bölgede tüm insanlığın çıkarları doğrultusunda denetleme, düzenleme ve kontrol yetkisine sahip uluslararası bir kuruluşun tesis edilmesi şeklindeki önerisinin⁸² temel amaçlarından birinin de deniz yatağının askersizleştirilmesi olduğunu düşünmek mümkündür. Bununla birlikte BMDHS'nin XI. bölümü kapsamında bu tür kesin bir yargıya ulaşmak pek mümkün görünmemektedir. Zira eğer Bölge'nin tamamıyla askersizleştirilmesi amaçlanmış olsaydı sözleşmeyi yapanların, BMDHS'nin 141. maddesini daha farklı şekilde kaleme almaları gerekirdi⁸³.

⁷⁹ Boczek, *Peaceful Purposes*, s. 374; Boczek, *The Peaceful Purposes Reservation*, s. 352.

⁸⁰ Dekanozov, s. 275; Aksi görüş için bkz. Başlar, *Common Heritage*, s. 116-117. Yazar, “barışçıl amaçlar teriminin”; “insanlığın ortak mirası” kavramından sekiz yıl önce ortaya çıkmış olması ve özellikle “insanlığın ortak mirası” kavramının, egemenlik anlayışından doğal kaynaklar ve ekonomik değere doğru genişlemesine rağmen, barışçıl amaçlar için kullanımın, sürdürülebilir yönetimin bir parçası olması nedeniyle insanlığın ortak mirası kavramının bir unsuru olarak kabul edilmemesi gerektiğini ileri sürmektedir.

⁸¹ Zedalis, s. 21.

⁸² 18 Ağustos 1967 tarih ve A/6695 sayılı öneri ve diğer devletlerin görüşleri için bkz. *Common Heritage of Mankind*, s. 8. Öneri için ayrıca bkz. Burke, s. 209; Brown, s. 333.

⁸³ Boczek, *Peaceful Purposes*, s. 375; Boczek, *The Peaceful Purposes Reservation*, s. 353.

BMDHS'nin tarihsel süreci, "barışçıl amaçlar için tahsis edilme" ile "münhasıran barışçıl amaçlar için kullanma" ifadeleri arasında anlamsal olmaktan ziyade teknik bir farklılığın bulunduğunu göstermektedir. Bu farklılığın temelinde; Bölge'nin hukukî rejiminin Konferans'ın I. Alt Komitesi tarafından ve Deniz Yatağı Komitesi tarafından hazırlanan metin çerçevesinde belirlenmesine karşılık, deniz çevresinin korunması, denize ilişkin bilimsel araştırmalar ile deniz teknolojisinin gelişmesi ve transferi konuları dışında kalan diğer konuların ise II. Alt Komite'de görüşülmesi yatmaktadır. Bu itibarla BMDHS'nin 88. maddesi ile 141. maddesi arasında anlamsal bir farkın bulunmadığı kabul edilmelidir. Aksi yorum, bir antlaşma metninde kullanılan aynı veya birbirinin benzeri terimlere farklı anlamların yüklenmesini gerektirecektir ki bu durumun özellikle uluslararası sözleşmeler açısından kabul edilebilir bir durum olmadığı bir gerçektir.

BMDHS'nin 141. maddesinin bütün askerî faaliyetleri yasaklamadığı şeklindeki yorum, bütün askerî faaliyetlerin serbest şekilde yürütüleceği anlamına gelmemektedir. Yukarıda belirtildiği gibi Bölge'de daha önce örneği olmayan yeni ve kendine özgü bir hukukî rejim tesis edildiğinden, yürütülen askerî faaliyetlerin, BMDHS'nin 138 ve 301. maddesinde belirtilen genel ilkelere uygun olması yanında, "bütün insanlığın çıkarları doğrultusunda" olması gerekmektedir⁸⁴. Ayrıca BMDHS'nin 137(1) maddesinde, Bölge ve kaynaklarının herhangi bir bölümü üzerinde egemenlik iddiası, egemen hakların kullanımı veya buna benzer elkoyma ya da kendi adına tahsis edilmesini açık şekilde yasaklanması pek çok askerî faaliyetin yürütülmesini sınırlandırmaktadır. Bu çerçevede özellikle savunma veya saldırı amaçlı füze rampaları ya da askerî istihbarat amaçlı sabit tesislerin inşası olmak üzere Bölge'de yürütülen pek çok askerî faaliyetin yasak kapsamında bulunduğu kabul edilmelidir⁸⁵.

⁸⁴ BMDHS'nin 140. maddesinde düzenlenen bu ilke genel anlamda "Bölge'de yürütülen faaliyetlere" ilişkindir. "Bölge'de yürütülen faaliyet" ifadesi ise BMDHS'nin 1(1)(3) maddesinde, Bölge'nin kaynaklarının araştırılması ve işletilmesine ilişkin bütün faaliyetler şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanım uyarınca askerî faaliyetlerin, "Bölge'de yürütülen faaliyet" olarak kabul edilmemesi gerektiği dolayısıyla askerî faaliyetlerin insanlığın çıkarına olma zorunluluğunun bulunmadığı düşünülebilir. Bununla birlikte özellikle deniz tabanı ve altında yürütülen her türlü faaliyetin bir şekilde deniz kaynaklarının araştırılması ve işletilmesi açısından önem taşıdığı bir gerçektir. Bu itibarla Bölge'de yürütülen her türlü faaliyetin insanlığın çıkarına olma zorunluluğunun bulunduğu kabul edilmelidir. Aksi görüş için bkz. Boczek, *Peaceful Purposes*, s. 375; Boczek, *The Peaceful Purposes Reservation*, s. 353.

⁸⁵ Benzer görüş için bkz. Guntrip, s. 392. Bu itibarla Deniz Yatağı Sözleşmesi'ne katılmamış olsa bile BMDHS'e taraf bir devletin, BMDHS'nin XI. bölümü uyarınca, Bölge'ye nükleer veya diğer kitle imha silahları yerleştirememesi gerektiği kabul edilmelidir.

Sonuç olarak BMDHS'nin 141. maddesinde ifade bulan "barışçıl amaçlar" terimi Bölge'de bütün askerî faaliyetleri yasaklamamakla birlikte yürütülen askerî faaliyetin genel uluslararası hukuk kuralları yanında özellikle BMDHS'nin XI. bölümünde düzenlenen ilkelere uygun olmasını zorunlu kılmaktadır⁸⁶. Bu anlamda BMDHS'nin 141. maddesinin, BMDHS'nin 88. maddesine nazaran daha özel ve pratik bir anlam ifade ettiği görülmektedir.

D) DENİZE İLİŞKİN BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR

BMDHS'nin 240(a) maddesinde denize ilişkin bilimsel araştırmaların münhasıran barışçıl amaçlarla yürütüleceği düzenlenmektedir. BMDHS'de, açık denizlerde askerî faaliyetler açık şekilde yasaklanmadığından, BMDHS'nin 301. maddesine uygun bütün denize ilişkin bilimsel araştırmaların münhasıran barışçıl amaçlı olduğu kabul edilmelidir⁸⁷. Bununla birlikte BMDHS'nin 240(a) maddesi, diğer düzenlemelerden farklı olarak, denize ilişkin bilimsel araştırmaların icra şeklinden ziyade araştırma projesinin amaç ve hedeflerinin barışçıl olmasına gönderme yapmaktadır. Bu itibarla özellikle Bölge ve açık denizde yürütülen bir denize ilişkin bilimsel araştırmanın, icra şekli barışçıl olmasına rağmen amaç veya hedefleri barışçıl olmadıkça BMDHS'ye dolayısıyla hukuka aykırı olduğu kabul edilmelidir⁸⁸.

SONUÇ

Uluslararası hukukta, ilk olarak, 1959 Antarktika Antlaşması'nda ifade bulan "barışçıl amaçlar" terimi, sonraki pek çok uluslararası hukuk metninde klişe bir ifade olarak kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzün en kapsamlı deniz hukuku sözleşmesi olan BMDHS'nin de pek çok hükmünde "barışçıl amaçlar" teriminin kullanılmasına rağmen, sözleşmede terimin açık bir

⁸⁶ Aynı yönde bkz. Wolfrum, s. 486.

⁸⁷ Dekanozov, s. 274; Aksi görüş için bkz. Yankov, Alexander. (1983). A General Review of the New Convention on the Law of the Sea: Marine Science and Its Application. *Ocean Yearbook*, 4, s. 163. Yazar, denize ilişkin bilimsel araştırmaların barışçıl amaçlar için yürütülmesini, deniz ve kaynaklarının barışçıl kullanımı ilkesinin önemli bir görünümü olarak değerlendirmekte ve askerî üs, tesis ve tahkimatın kullanılmaması konusunda devletlerin yükümlülük altında olduğunu düşünmektedir.

⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Topsoy, Fevzi. (2010). 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (UNCLOS) Bağlamında Denize İlişkin Bilimsel Araştırma (MSR) Kavramı ve Hukukî Statüsü. *ANKRYA*, 2(1), s. 101.

tanımı yapılmamıştır. Doktrinde terimin anlamına yönelik yapılan tanımların ise hukukî olmaktan ziyade daha çok siyasî olduğu ve devletlerin askerî ve ekonomik çıkarlarını yansıttığı görülmektedir. Bununla birlikte yapılacak genel kabul gören hukukî bir tanımın, muhtemel çatışmaları azaltacağı ve dünya barışına önemli katkı sağlayacağı aşikârdır.

BMDHS hükümleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde, özellikle açık deniz ve münhasır ekonomik bölgelerde askerî faaliyetlerin açık şekilde yasaklanmadığı, tersine başta ulaşım serbestliği olmak üzere savaş gemilerinin belirli bazı faaliyetlerine izin verildiği görülmektedir. Bu anlamda BMDHS'nin 88. maddesinde ifade bulan “barışçıl amaçlar” teriminin, kural olarak, deniz alanlarında bütün askerî faaliyetlerin yasaklanması anlamında yorumlanamayacağı kabul edilmelidir. Tarih boyunca çeşitli devletlere ait irili ufaklı pek çok donanmanın açık deniz ve münhasır ekonomik bölgelerdeki faaliyetlerine, birtakım istisnalar haricinde, devletlerin önemli bir itirazının bulunmaması bu yorumu desteklemektedir.

Aynı yorumun, Bölge için de kolaylıkla yapılması pek mümkün görünmemektedir. Zira Bölge'nin kendine özgü hukukî rejimi, bir takım askerî faaliyetlerin yasaklanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu itibarla, “münhasır barışçıl amaçlar” teriminin, her ne kadar tek başına bu tür bir kısıtlama yapmaya yetmese de başta deniz tabanına sürekli şekilde askerî tesis ve teçhizatın yerleştirilmesi olmak üzere, insanlığın çıkarına uygun olmayan her türlü askerî faaliyetlerin yasaklanması anlamında olduğu kabul edilmelidir.

Bununla birlikte terime, sadece askerî faaliyetlerle ilişkilendirilerek bir anlam yüklenilmeye çalışılmasının, yapılacak her türlü değerlendirmeyi eksik kılacağı aşikârdır. Zira yeni bir deniz hukuku sözleşmesi yapılmasının temel amaçlarından biri de “deniz ve okyanusların barışçı amaçlarla kullanımı(nın)” sağlanmasıdır. Bu itibarla deniz alanlarında yürütülen her türlü faaliyetin (ticarî, bilimsel veya askerî), BMDHS'nin 301. maddesinde belirtilen ilkeler çerçevesinde barışçıl amaçlı olmasının gerekliliği sözleşmenin ruhuna daha uygun düşecektir. Diğer bir ifadeyle “barışçıl amaçlar” teriminin, başta askerî faaliyetler olmak üzere, her türlü faaliyetin uluslararası hukuk kurallarına uygun şekilde yürütülmesi anlamında olduğu kabul edilmelidir.

BMDHS'ye taraf olmayan Türkiye'nin, sözleşme hükümlerine doğrudan uyma zorunluluğu bulunmamaktadır. Bununla birlikte sözleşmenin, baştan itibaren açık şekilde itiraz edilmeyen ve kendisi için bağlayıcı olmayacağı bildirilmediği hükümlerinden, uluslararası örf ve adet hukuku kuralı niteliği kazanmış olanların Türkiye açısından da bağlayıcı olduğu hukukî bir gerçektir. Bu itibarla "barışçıl amaçlar" terimi gibi BMDHS'nin diğer muğlak ve yoruma açık hükümlerinin açık şekilde tanımlanması, başta Ege Denizi ve Doğu Akdeniz olmak üzere muhtemel çatışma alanları üzerinde doğru politikaların oluşturulması ve uygulanması açısından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Anand, Ram P. (2001). Freedom of Seas: Past, Present and Future. [Caminos, Hugo (ed). (2001). *Law of the Sea*. Aldershot: Dartmouth Publishing Company], 215-233.
- Armaoğlu, Fahir. (1999). *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi* (12. bs.). İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Başlar, Kemal. (2003). Antarktika Antlaşmalar Sistemi (1961-2001): 40 Yılın Ardından Antarktika'nın Hukukî Rejimi. *AÜHFD*, 52(2), s. 78-99.
- Başlar, Kemal. (1998). *The Concept of the Common Heritage of Mankind in International Law*. The Hague/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers (*Common Heritage*).
- Birleşmiş Milletler Kamu Enformasyon Dairesi. (1976). *Birleşmiş Milletler Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı*, Ankara: Birleşmiş Milletler Kamu Enformasyon Dairesi Yayını.
- Boczek, Boreslav A. (1989). Peaceful Purposes Provisions of the United Nations Convention on the Law of the Sea. *ODIL*, 20, 359-389 (Peaceful Purposes).
- Boczek, Boreslav A. (1989). The Peaceful Purposes Reservation of the UN Convention on the Law of the Sea. *Ocean Yearbook*, 8, 329-361 (Peaceful Purposes Reservation).
- Brown, Edward D. (1994). *The International Law of the Sea – Cases and Tables*. C. II. Aldershot: Dartmouth Publishing Company Limited.
- Burke, W. T. (1969). *Towards a Better Use of the Ocean*. New York: Humanities Press.
- Christol, Cal Q. (1984). The Common Interest in the Exploration, Use and Exploitation of Outer Space for Peaceful Purposes: The Soviet-American Dilemma. *Akron Law Review*, 18(2), 193-222.
- Dekanozov, R. V. (1988). The Principle of Peaceful Use in the Law of the Sea and Space Law. *Marine Policy*, 12(3), 271-275.

- Elferink, Alex G. (2007). The Regime of the Area: Delineating the Scope of Application of the Common Heritage Principle and Freedom of the High Seas. *IJMCL*, 22(1), 143-176
- Evensen, Jens. (1970). Present Military Uses of the Seabed and Foreseeable Developments. *Cornell International Law Journal*, 3(2), 121-132.
- Fox, Hazel. (1989). The Relevance of Antarctica to the Lawyer. [Triggs, Gillian D. (ed.). *The Antarctic Treaty Regime*. Cambridge: Cambridge University Press], 77-87.
- Francioni, Francesco. (1985). Peacetime Use of Force, Military Activities, and the New Law of Sea. *Cornell International Law Journal*. 18, 203-226.
- Gorina-Ysern, Montserrat. (2003). *An International Regime for Marine Scientific Research*. Ardsley: Transnational Publishers.
- Graham, G. (1981). *The Freedom of Scientific Research in International Law: Outer Space, the Antarctic and Oceans*, Unpublished PhD Thesis, Geneve: University of Geneve.
- Guntrip, Edward. (2003). The Common Heritage of Mankind: An Adequate Regime for Managing the Deep Seabed? *Melbourne Journal of International Law*. 4, 376-405.
- Gündüz, Aslan. (2003). *Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar* (5. bs.). İstanbul: Beta basım A. Ş.
- Hayashi, Moritaka. (2005). Military and Intelligence Gathering Activities in the EEZ: Definition of Key Terms. *Marine Policy*, 29(2), 123-137.
- Kiss, Alexandre. (2001). The Common Heritage of Mankind: Utopia or Reality? [Caminos, Hugo (ed.). (2001). *Law of the Sea*. Aldershot: Dartmouth Publishing Company], 323-342.
- Meray, Seha L. (1955). Açık Denizlerin Serbestliği Prensiplerinin Gelişimi. *AÜSBFD*, 10(2), 76-100
- Meray, Seha L. (1964). *Uzay ve Milletlerarası Hukuk*. Ankara: AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

- Meray, Seha L. (1967). Uzayda Devletlerin Çalışmalarını Yönetecek İlkelerle İlişkin Andlaşma. *AÜSBFD*, 22(1), 33-53.
- Morgan, Richard A. (1994). Military Use of Commercial Communication Satellites: A New Look at the Outer Space Treaty and “Peaceful Purposes. *Journal of Air Law and Commerce*, 60(1), 303-325.
- Nandan, Satya N. / Rosenne, Shabtai. (1995). *United Nations Convention on the Law of the Sea 1982, A Commentary*. C. III, London: Martinus Nijhoff Publishers.
- Oxman, Bernard H. (1984). The Regime of Warships under the United Nations Convention on the Law of the Sea. *AJIL*, 24, 829-832.
- Özman, M. Aydoğan. (1984). *Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi*, İstanbul: İstanbul Deniz Ticaret Odası Yayınları.
- Pazarcı, Hüseyin. (2010). *Uluslararası Hukuk* (9. bs.). Ankara: Turhan Yayınevi.
- Rao, Pemmaraju S. (1972). The Seabed Arms Control Treaty: A Study in the Contemporary Law of the Military Uses of the Seas. *Journal Maritime Law and Commerce*. 4(1), 67-92.
- Riesenfeld, Stefan A. (1986). High Seas and Navigational Rights: What Are They and Who May Assert Them in U.S. Courts? [Clingan, Thomas A. (ed). (1986). *The Law of the Sea: What Lies Ahead?* Honolulu: The Law of Sea Institute University of Hawaii],41-50.
- Stephens, Dale G. (1998). The Impact of the 1982 Law of the Sea Convention on the Conduct of Peacetime Naval/military Operations. *California Western International Law Journal*. 29, 283-311.
- Subedi, Surya P. (1996). *Land and Maritime Zones of Peace in International Law*. Oxford: Clarendon Press.
- Su, Jinyuan. (2010). The “Peaceful Purposes” Principle in Antarctica and the Stability of Its Peaceful Status. *Australia and New Zealand Maritime Law Journal*, 24, 152-165.

- Topsoy, Fevzi. (2010). 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (UNCLOS) Bağlamında Denize İlişkin Bilimsel Araştırma (MSR) Kavramı ve Hukukî Statüsü. *ANKRYA*, 2(1), 91-122.
- Tsarev, V. F. (1988). Peaceful Uses of the Seas. *Marine Policy*, 12(2), 153 - 159.
- United Nations. (1976). *Official Records of the United Nations Conference on the Law of the Sea. C. V*, New York: United Nations (*Official Records V*).
- United Nations. (1996). *Concept of the Common Heritage of Mankind*. New York: United Nations, (*Common Heritage of Mankind*).
- Wolfrum, Rüdiger. (2001). Military Activities on the High Seas: What Are the Impact of the UN Convention on the Law of the Sea? [Caminos, Hugo (ed). (2001). *Law of the Sea*. Aldershot: Dartmouth Publishing Company], 481- 496.
- Wolter, Detlev. (1985). The Peaceful Purpose Standard of the Common Heritage of Mankind Principle in Outer Space Law. *ASILS International Law Journal*, 9, 117-146.
- Xiaofeng, Ren / Xizhong, Colonel C. (2004). Military and Intelligence Gathering Activities in the Exclusive Economic Zone: Consensus and Disagreement II. *Marine Policy*, 29(2), 139-146.
- Yankov, Alexander. (1983). A General Review of the New Convention on the Law of the Sea: Marine Science and Its Application. *Ocean Yearbook*, 4, 150-175.
- Zedalis, Rex J. (1979). Peaceful Purposes and Other Relevant Provisions of the Revised Composite Negotiating Text: A Comparative Analysis of the Existing and the Proposed Military Regime for the High Seas. *Syracuse Journal of International Law and Commerce*, 7(1), 1-35.
- Conference of Antarctica, 01 Nisan 2011 tarihinde http://www.ats.aq/documents/ats/treaty_original.pdf adresinden erişildi.
- Examination of The Question of The Reservation Exclusively for Peaceful Purposes of the Sea-Bed and the Ocean Floor, and the Subsoil Thereof, Underlying the High Seas Beyond the Limits of Present National

Jurisdiction, and the Use Their Resources in the Interests of Mankind. 01 Nisan 2011 tarihinde http://untreaty.un.org/cod/diplomaticconferences/lawofthesea1982/docs/res/a_res_2467_xxiii.pdf adresinden erişildi

Examination of the Question of the Reservation Exclusively for Peaceful Purposes of the Sea-bed and the Ocean Floor and the Subsoil Thereof, Underlying the High Seas Beyond the Limits of Present National Jurisdiction and Use of Their Resources in the Interest of Mankind. 01 Nisan 2011 tarihinde <http://deccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NRO/244/27/MG/NRO24427.pdf?OpenElement> adresinden erişildi

Treaty on the Prohibition of the Emplacement of Nuclear Weapons and Other Weapons of Mass Destruction on the Sea-Bed and the Ocean Floor and in the Subsoil Thereof. 01 Nisan 2011 tarihinde <http://disarmament.un.org/treatystatus.nsf/44e6eeabc9436b78852568770078d9c0/14f35cd4f3cd01f0852568770079dd98?OpenDocument> adresinden erişildi.

Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies. 01 Nisan 2011 tarihinde <http://www.oosa.unvienna.org/oosa/SpaceLaw/outerspt.html> adresinden erişildi.

Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, Including the Moon and Other Celestial Bodies. 01 Nisan 2011 tarihinde <http://www.oosa.unvienna.org/oosa/SpaceLaw/outerspt.html> adresinden erişildi.

UN General Assembly 2749 (XXV), Declaration of Principles Governing Sea-Bed and the Ocean Floor, and the Subsoil Thereof, beyond the Limits of National Jurisdiction. 01 Nisan 2011 tarihinde <http://www.un.org/documents/ga/res/25/ares25.htm> adresinden erişildi.

MAKALE EVİRİLERİ/ *Article Translations*

